

УДК 349.3

Є.П. МАТВІЄНКО, Юридичний інститут
Прикарпатського національного університету ім.
В. Стефаника

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ У ЗВ'ЯЗКУ З ВТРАТОЮ ГОДУВАЛЬНИКА В УКРАЇНІ

Ключові слова: пенсія у зв'язку з втратою годувальника, непрацездатний член сім'ї, факт повного утримання, страховий стаж

Одним з основних прав людини світове співтовариство визнає право на соціальне забезпечення у разі настання соціальних ризиків, внаслідок яких особа через незалежні від неї обставини втрачає засоби до існування. В умовах проведення реформування різноманітних сфер правової системи в Україні поряд із політичними та економічними проблемами, постає завдання розвитку правових механізмів соціального захисту населення, у тому числі непрацездатних членів сім'ї померлого годувальника.

Правові проблеми соціального забезпечення були предметом дослідження у наукових працях відомих українських (Н.Б. Болотіної, М.М. Папієва, П.Д. Пилипенко, С.М. Прилипка, В.Г. Ротаня, С.М. Сивак, І.М. Сироти, І.С. Ярошенко) і російських вчених (В.С. Андреева, А.Д. Зайкіна, М.Л. Захарова, Р.І. Іванової, Є.Є. Мачульської, Є.Г. Тучкової). Деякі проблеми пенсійного забезпечення досліджувались в кандидатських дисертаціях В.М. Андріїва, Т.В. Кравчук, Б.І. Сташківа, Б.С. Стичинського. Проте питання пенсійного забезпечення у разі втрати годувальника залишаються соціальною проблемою суспільства, що потребує свого вирішення як економічними, так і юридичними засобами. Тому метою статті є визначення, на основі аналізу норм чинного пенсійного законодавства, основних умов та проблемних питань реалізації

права громадян на пенсію у зв'язку з втратою годувальника у солідарній системі України.

Пенсійне забезпечення у зв'язку з втратою годувальника охоплює велику кількість осіб, які належать до найбільш соціально незахищених категорій населення України. Серед них діти, інваліди, пенсіонери, які у більшості випадків, втрачають зі смертю годувальника засоби до існування.

Пенсія у зв'язку з втратою годувальника – це щомісячна грошова виплата з Пенсійного фонду України, яка призначається у разі смерті особи непрацездатним членам сім'ї, які знаходились на його утриманні.

Головною відмінною рисою даного різновиду пенсії від усіх інших є те, що пенсійне забезпечення членів сім'ї померлого носить похідний характер від права на пенсію померлого годувальника та залежить від тривалості його суспільно корисної діяльності. Сутність пенсії у зв'язку з втратою годувальника полягає в утриманні суспільством непрацездатних осіб, які пов'язані з померлим родинними або шлюбно-сімейними відносинами й перебували на його утриманні [1, с.224].

Отже, цей вид пенсії призначається у випадку втрати годувальника. Під терміном «втрата годувальника» чинне пенсійне законодавство розуміє настання одного з трьох юридичних фактів: смерть годувальника, визнання його безвісти відсутнім або оголошення померлим у встановленому законом порядку. Факт смерті громадян підтверджується свідоцтвом, яке видається органом реєстрації актів громадського стану. Безвісна відсутність – це встановлений у судовому порядку на підставі необхідних перевірених даних факт тривалої відсутності особи за місцем її проживання. Відповідно до п.1 ст.43 Цивільного кодексу України особа може бути визнана безвісти відсутньою, якщо протягом року у місці її постійного проживання немає відомостей про її місце перебування [2].

Умови, за яких особа може бути оголошена судом померлою передбачаються ст.46 Цивільного кодексу України. Повернення особи, яка вважалася відсутньою безвісти,

оголошеною померлою, або встановлення місця її перебування є підставою для припинення виплати пенсії у зв'язку з втратою годувальників [2].

Відповідно до ст.36 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» пенсія у зв'язку із втратою годувальника призначається непрацездатним членам сім'ї померлого, які були на його утриманні, за наявності в годувальника на день смерті страхового стажу, який був би необхідний йому для призначення пенсії по III групі інвалідності. Єдиним винятком, коли не вимагається страховий стаж – є смерть годувальника під час проходження строкової військової служби.

Отже, однією з *обов'язкових умов* для призначення таких пенсій за нормами ст.32 вищезгаданого Закону з урахуванням внесених змін Законом України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи» від 08.07.2011 р. № 3668-VI, який набрав чинність з 01.10.2011 р., є наявність страхового стажу *від 1 до 14 років* – залежно від віку померлого годувальника: до досягнення особою 23 років включно – 1 рік; від 24 до 26 років включно – 2 роки; від 27 до 28 років включно – 3 роки; від 29 до 31 року включно – 4 роки; від 32 до 33 років включно – 5 років; від 34 до 35 років включно – 6 років; від 36 до 37 років включно – 7 років; від 38 до 39 років включно – 8 років; від 40 до 42 років включно – 9 років; від 43 до 45 років включно – 10 років; від 46 до 48 років включно – 11 років; від 49 до 51 року включно – 12 років; від 52 до 55 років включно – 13 років; від 56 до 59 років включно – 14 років [3].

Звернімо увагу, на те що до введення цих новацій, обов'язковий страховий стаж складав від 2 до 5 років: до досягнення особою 23 років включно – 2 роки; від 24 до 26 років включно – 3 роки; від 27 до 31 року включно – 4 роки; для осіб 32 років і старших – 5 років.

Як бачимо, вимоги до обов'язкового страхового стажу для призначення даного виду пенсії стали більш лояльними.

Зупинимось на питаннях, які пов'язані з правом членів сім'ї на пенсійне забезпечення у зв'язку із втратою годувальника. Право на цей вид пенсії виникає у зв'язку зі смертю одного з батьків; у дітей, які не досягли 18 років або старші цього віку, але стали інвалідами до досягнення 18 років, незалежно від того, чи були вони на його утриманні. Батьками дитини визнаються особи, які записані у свідоцтві про народження. Якщо дитина народилася після смерті годувальника, померла особа може бути записана її батьком, якщо з дня смерті до дня народження дитини минуло не більше 10 місяців. Діти, що народжені у шлюбі, який із часом був визначений недійсним, мають таке саме право на пенсію у зв'язку з втратою годувальника, як і діти, що народжені у зареєстрованому шлюбі.

Діти, народжені від батьків, які не були одружені, мають право на пенсію у зв'язку з втратою годувальника, якщо останній визнаний батьком (матір'ю) органами РАГСу або у судовому порядку.

Загалом, слід зазначити, що діти мають право на даний вид пенсії навіть у разі, якщо останній був позбавлений батьківських прав [4, с.11].

Право на пенсію у зв'язку з втратою годувальника усиновлені діти мають у тому ж обсязі, що і рідні, так само як усиновлювачі нарівні з рідними батьками. Тому, що усиновлення – це юридичний акт, який встановлює між усиновленим та усиновлювачем аналогічні відносини, як між рідними батьками та дітьми (п.3-4 ст.232 Сімейного кодексу України).

Відповідно до п.1 ст.239 Сімейного кодексу України скасування усиновлення тягне за собою такі правові наслідки, як припинення на майбутнє прав та обов'язків, що виникли у зв'язку з усиновленням між дитиною та усиновлювачем та його родичами. А це означає, що ці особи одне щодо одного позбавляються права на пенсійне забезпечення у випадку втрати годувальника [5].

Слід наголосити, що пасинок і падчерка теж мають право на пенсію у зв'язку з втратою годувальника нарівні з рідними дітьми,

але тільки у випадку, якщо вони не одержували аліментів від батьків.

Разом із тим необхідно зазначити, що право на пенсію мають діти, які навчаються за денною формою навчання у загальноосвітніх навчальних закладах системи загальної середньої освіти, а також у професійно-технічних, вищих навчальних закладах, – до закінчення такими дітьми навчальних закладів, але не довше ніж до досягнення ними 23 років, та діти-сироти – до досягнення ними 23 років незалежно від того, навчаються вони чи ні.

Батьки (так само як і один з подружжя) померлого годувальника, які перебували на його утриманні, мають право на цей вид пенсії незалежно від наявності джерел засобів до існування – допомоги повнолітніх працездатних дітей, права на пенсію іншого виду, заробітної плати тощо. Ті батьки, які не перебували на утриманні померлого годувальника, мають право на цей вид пенсії, якщо втратили джерело до існування. Час втрати джерела до існування не має значення, це може мати місце як за життя годувальника, так і після його смерті.

Непрацездатними членами сім'ї відповідно до чинного законодавства вважаються:

1) чоловік (дружина), батько, мати, якщо вони є інвалідами або досягли пенсійного віку, передбаченого чинним пенсійним законодавством;

2) чоловік (дружина), а в разі їх відсутності – один з батьків або брат чи сестра, дідусь чи бабуся померлого годувальника незалежно від віку і працездатності, якщо він (вона) не працюють і зайняті доглядом за дитиною (дітьми) померлого годувальника до досягнення нею (ними) 8 років.

Отже, до членів сім'ї, які вважаються такими, що були на утриманні померлого годувальника, відносяться вищезазначені особи, якщо вони перебували на повному утриманні померлого годувальника або одержували від померлого годувальника допомогу, що була для них постійним і основним джерелом засобів до існування.

Для встановлення факту утримання необхідно з'ясувати різні обставини, зокрема:

характер матеріальної допомоги – наскільки постійною вона була; значущість такої допомоги серед інших засобів до існування, якщо вони були, тощо.

Матеріальна допомога відповідно до чинного законодавства повинна мати постійний характер. Це означає, що допомога, яка надавалася деколи, несистематично або одноразово, до уваги під час встановлення факту утримання не береться. Вона повинна була займати основне місце серед інших можливих джерел засобів до існування. В свою чергу, основне джерело не означає єдине, однак воно повинно бути першочерговим серед усіх інших, які мають відігравати додаткову, допоміжну роль.

У пенсійному законодавстві, на відміну, наприклад, від спадкового права, в якому встановлюється мінімальна тривалість утримання (не менш ніж рік до смерті померлого), жодних термінів і строків утримання не встановлюється. Також не має значення, у які періоди життя годувальника надавалася допомога: чи це відбувалося безпосередньо перед смертю годувальника, чи протягом тривалого часу. Факт спільного проживання утриманця разом із померлим годувальником не є підставою для автоматичного визнання факту утримання. Адже під час спільного проживання утримання може й не мати місця [6, с.185–186].

В свою чергу, члени сім'ї померлого годувальника, для яких його допомога була постійним і основним джерелом засобів до існування, але які й самі одержували пенсію, мають право, за бажанням, перейти на пенсію у зв'язку з втратою годувальника.

Отже, особа, яка має право на пенсію у зв'язку з втратою годувальника, може звернутися до управління Пенсійного фонду за місцем проживання за призначенням пенсії у будь-який час після смерті годувальника або визнання його безвісно відсутнім без обмеження будь-яким строком.

Даний вид пенсійного забезпечення призначається в розмірі: на одного непрацездатного члена сім'ї – 50 % пенсії за віком померло-

го годувальника; на двох та більше непрацездатних членів сім'ї – 100 % пенсії за віком померлого годувальника, що розподіляється між ними рівними частками. Відповідно до чинного законодавства мінімальний розмір пенсії у зв'язку з втратою годувальника на одного утриманця становить 100 % від прожиткового мінімуму для непрацездатних осіб (станом на 01.07.2012 р. – 844 грн), на двох утриманців – 120 % та на трьох і більше – 150 %. Дітям-сиротам даний вид пенсійного забезпечення призначається в розмірах, зазначених вище, виходячи з розміру пенсії за віком кожного з батьків.

Пенсія у зв'язку із втратою годувальника призначається на весь період, протягом якого член сім'ї померлого вважається непрацездатним згідно з нормами чинного законодавства, а членам сім'ї, які досягли пенсійного віку – довічно.

Зміна розміру пенсії або припинення її виплати членам сім'ї здійснюється з першого числа місяця, що настає за місяцем, у якому склалися обставини, що спричинили зміну розміру або припинення виплати пенсії.

На всіх членів сім'ї, які мають право на даний вид пенсії, призначається одна спільна пенсія. На вимогу члена сім'ї із загальної суми пенсії виділяється його частка, яка виплачується окремо, з першого числа місяця, що настає за місяцем, у якому надійшла заява про її виділення.

Отже, проаналізувавши чинне законодавство з соціального забезпечення, слід зазначити, що немає єдиного переліку кола осіб, які мають право на пенсію у зв'язку з втратою годувальника солідарної пенсійної системи. Так, наприклад, у ст.37 Закону України «Про пенсійне забезпечення» міститься інший перелік непрацездатних членів сім'ї померлого годувальника, ніж передбачено у ст.36 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування».

Відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», як вже зазначалось раніше, брати, сестри, дідусь чи бабуся померлого годувальника не-

залежно від віку і працездатності мають право на цей вид пенсії тільки у разі відсутності чоловіка (дружини), якщо він (вона) не працюють і зайняті доглядом за дитиною (дітьми) померлого годувальника до досягнення нею (ними) 8 років. Онуки у цьому переліку взагалі не згадуються як суб'єкти права на даний вид пенсії [3].

В той же час, Законом України «Про пенсійне забезпечення» передбачено, що дідусь та бабуся, крім вище вказаної норми, мають право на пенсію у зв'язку з втратою годувальника, але у разі відсутності осіб, які за законом зобов'язані їх утримувати; діти, брати, сестри й онуки, які не досягли 18 років або старші цього віку, якщо вони стали інвалідами до досягнення цього віку, але при цьому брати, сестри й онуки – за умови, якщо вони не мають працездатних батьків [7].

Згідно з положеннями статей 265-267 Сімейного кодексу України на братів, сестер, онуків, бабуся і дідуся покладається обов'язок матеріального утримання членів своєї сім'ї, якщо у них немає інших осіб, які повинні надавати таке утримання, або якщо в останніх немає такої можливості [5].

Отже, виходить, що після смерті, наприклад, бабусі чи дідуся, які сумлінно виконували покладений на них обов'язок із матеріального утримання онука чи онучки (наприклад, за відсутності батьків), останньому не надається право на пенсію у зв'язку з втратою годувальника, навіть якщо це матеріальне утримання було для них основним та постійним джерелом засобів для існування, оскільки онуки/онучки відсутні у переліку непрацездатних членів сім'ї.

З огляду на вищенаведені аргументи, ця категорія осіб (брат, сестра, дідусь, бабуся, онук чи онучка) за певних обставин мали б мати право на пенсію у зв'язку з втратою годувальника у межах солідарної пенсійної системи [6, с.164].

Таким чином, пенсія у зв'язку з втратою годувальника призначається непрацездатним членам сім'ї незалежно від їхньої безпосередньої участі або у добровільній сплаті пенсій-

них внесків, або у здійсненні ними трудової діяльності. Вона є основною гарантією права громадян на матеріальне забезпечення у випадку смерті годувальника та втрати основних засобів для існування. Розмір пенсії повинен гарантувати особі гідний рівень життя, задовольняти для відповідної категорії осіб її постійно зростаючі фізіологічні та духовні потреби на прожитковому рівні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Прилипко С. М. Право соціального забезпечення в Україні : підручник / С. М. Прилипко, І. С. Ярошенко – Харків, 2009. – 434 с.
2. Цивільний кодекс України // ВВР України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.
3. Закон України «Про загальнообов'язко-

ве державне пенсійне страхування» : від 09.07.2003 р. // ВВР України. – 2003. – № 49-51. – Ст. 376.

4. Кравчук Т. В. Пенсійне забезпечення у разі втрати годувальника у солідарній пенсійній системі України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 / Т. В. Кравчук ; Одеськ. нац. юрид. акад. – Одеса, 2008. – 22 с.

5. Сімейний кодекс України // ВВР України. – 2002. – № 21-22. – Ст. 135.

6. Хуторян Н. М. Правові проблеми пенсійного забезпечення в Україні : монографія / Н. М. Хуторян, М. М. Шумило, М. П. Стадник та ін. – К. : Ін Юре, 2012. – 540 с.

7. Закон України «Про пенсійне забезпечення» : від 05.11.1991 р. // ВВР України. – 1992. – № 3. – Ст.10.

Матвієнко Є. П. Правові проблеми пенсійного забезпечення у зв'язку з втратою годувальника в Україні / Є. П. Матвієнко // Форум права. – 2012. – № 3. – С. 426–430 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-3/12mergvi.pdf>

Розкриваються умови необхідні для реалізації права на пенсію у зв'язку з втратою годувальника, а саме наявність у померлого годувальника на момент смерті страхового стажу необхідної тривалості та перебування непрацездатних членів сім'ї, визначених відповідним переліком, на повному його утриманні, визначені основні проблемні питання даного виду пенсійного забезпечення.

Матвиенко Е.П. Правовые проблемы пенсионного обеспечения в связи с потерей кормильца в Украине

Раскрываются условия необходимые для реализации права на пенсию в связи с потерей кормильца, а именно наличие у умершего кормильца на момент смерти страхового стажа необходимой длительности и пребывания неработоспособных членов семьи, определенных соответствующим перечнем, на полном его содержании, определены основные проблемные вопросы данного вида пенсионного обеспечения.

Matviienko I.P. Legal Problems of the Pension Providing in Connection with the Loss of Bread-Winner in Ukraine

Terms open up necessary for realization rights on a pension in connection with the loss of bread-winner, namely presence for the dead bread-winner in the moment of death of insurance experience of necessary duration and stay of the disabled family members, certain in the corresponding list, on his complete maintenance, the basic problem questions of this type of pension providing are certain.